

ТРУДОВИТЕ РЕСУРСИ НА СЕЛО ЯКОРУДА И ТЯХНОТО ИЗПОЛЗУВАНЕ

З. Борисов

В Разложкия микрорайон съществуват много икономгеографски проблеми, една от които е трудовите ресурси на с. Якоруда и тяхното използване. Подробната анкета, която проведохме по регистъра на населението за възрастовия състав, за трудоспособни и нетрудоспособни, активни и неактивни, за трудова заетост по отрасли и други показатели, ни даде необходимия материал за настоящата статия.

Село Якоруда е разположено на границата между Рила и Родопите в малко долинно разширение по горното поречие на р. Места и точно там, където тя приема притоците си Гниле и Лазарец — отляво, и Джебре — отдясно.

Якоруда е център на селсъвет. По-голяма част от землището му обхваща югоизточните склонове на Рила и малко от тези на Северо-западните Родопи. Неговата площ е около 260 хил. дка, или 4% от територията на Благоевградски окръг. Землището на Якоруда е едно измежду най-големите селски землища в страната и е разположено от 850 до 2700 м надм. височина. Повърхнината му обаче е планинска. Най-голямо стопанско значение има самата долина на р. Места, която под селото се разширява докъм 500 м и образуваните тук речни тераси са подходящи за отглеждане на тютюн, картофи, лен, фасул, а така също и за ябълкови насаждения.

Останалата част, около 95% от землището, е типично планинска и обхваща предимно земи от Югоизточна Рила. Наличните речни долини улесняват проходимостта, а по-ниските денудационни заравнености, от общо четири, се използват за отглеждане на картофи, ръж и лен. Склоновете на Югоизточна Рила докъм 2200 м надм. височина са покрити, макар и не изцяло, с гори, които служат като база за развитието на дърводобивната и дървообработващата промишленост, докато по-високите заравнености са покрити с ливади и пасища.

В миналото землището на с. Якоруда е било заето от обширни гори. По време на турското робство, а и през епохата на капитализма по-ниско разположените гори са били унищожени, като част от освободените площи били обърнати в обработваеми земи. Понастоящем в землището на Якоруда по склоновете на Рила се срещат тук-там дъбови горички, а по-високо — букови гори. От 1600 до 2200 м са

разположени иглолистните гори. Общо горските запаси възлизат на 2087 хил. м³, от които 1808 хил. м³ са иглолистна маса.

В стопанското развитие на Якоруда се наблюдават някои особености, които до известна степен го отличават от другите села. По време на турското робство в селото е било по-добре развито животновъдството, отколкото земеделието. По-късно, след освобождението на Родопско-Пиринския край (1912 г.), якорудчани били лишени от възможността да използват зимните пасища в Беломорска Тракия и това обусловило силното съкращаване броя на овцете. Якорудчани са известни и като производители на боров катран, който са разнасяли в много райони и на север от Стара планина. Но постепенното заместване на дървените коларски оси с железни унищожило и този вид поминък. Все по това време започва и по-усилената стихийна експлоатация на горите, срещу която води борба горско-производителната кооперация „Мусала“, основана през 1925 г. С изключение на дъскорезното предприятие на споменатата кооперация и на няколко частни дървообработващи работилници друга промишленост в Якоруда не е имало.

През годините на народната власт в икономиката на Якоруда станали съществени изменения. Реорганизираха се на социалистически основи редица стопански дейности. Развитие на селското стопанство изостана далеч от това на промишлеността. По стойностно изражение на продукцията (общо 5200 хил. лв. за 1962 г.) съотношението между тези два стопански отрасъла е 5:1 в полза на промишлеността. Това показва, че по своята стопанска структура Якоруда се приближава до тази на някои наши градове с по-добре развити промишленост.

Основният стопански отрасъл, застъпен в Якоруда, е дърводобивът и дървообработването. Якорудското горско стопанство е не само най-обширното по площ в Благоевградски окръг, но е и с най-големи запаси и годишен дърводобив. През 1962 г. са добити около 62 000 м³ строителен дървен материал, което представлява към 12% от този строителен дървен материал, който представлява към 95% от добития строителен дървен материал е иглолистен, то значението на якорудския дървопроизводителен район става още по-голямо. Една значителна част от дървените групи се изнася, а останалата се обработва в Якоруда.

Най-голямото дървообработващо предприятие в селището е „Атанас Хаджиянчов“. Средногодишният персонал, зает на работа в него през 1962 г., е 252 души, от които 40 жени, а промишлената продукция — 2330 хил. лв. Произвеждат се дъски, греди, амбалаж, парен бук и др. Продукцията се пласира в страната, а част от иглолистните дъски се изнасят за капиталистическите страни.

Отделни промишлени отрасли са развити в ТПК „Места“ — дърводелски, шивашки, обувен, метален. От 1959 г. е открит химически

¹ Всички статистически данни за промишлеността, горското и селското стопанство са взети от съответните предприятия и учреждения в с. Якоруда и от Окр. народен съвет — Благоевград.

цех, в който се приготвят известният прах „Дар“ за почистване и горивото „Дар-плам“ за разпалки. В края на 1963 г. се пусна в действие машиностроителен цех за производство на машини за дървообработващата промишленост. Предстои разширяването и обособяването му в самостоятелно предприятие. Към ТПК са организирани и отдели с непромишлена дейност — бръснарски, бояджийски, джамджийски.

Значителна промишлена дейност е развита в страничните предприятия на ТКЗС — производство на дървесино брашно, което се изпраща в „Лакпром“ — София, като суровина на бакелитовата промишленост, производство на вар, терпентин и дървени въглища. Тези производства дават около една четвърт от стойностната продукция на ТКЗС.

В селището са застъпени млекопреработването, хлебопроизводството и други промишлени дейности, организирани от селкоопа.

Състоянието и развитието на селското стопанство при новите обществено-икономически условия е в тясна връзка с местните природно-географски условия и ресурси. Обработваемата земя възлиза на 22 719 дка, т. е. само 8,5% от землището. Такъв нисък относителен дял обработваема земя имат малко селища у нас. Тя е съсредоточена в ТКЗС, като 58% от нея са ниви, 38% — естествени ливади и 4% — трайни насаждения. Отглеждат се картофи, ръж, лен, ечемик, овес, ябълки, градински фасул и др. През последните години като важна доходна култура се наложи и тютюнът, който и при сушави години дава добър резултат (1963 г. — 200 кг на дка).

От животновъдните отрасли по-добре е развито овцевъдството, за което благоприятствува наличната пасищно-фуражна база. Общо в селището има 9587 овце (1963 г.). Отглежда се местна порода овца, която въпреки някои подобрения е все още малко продуктивна. Останалите животновъдни отрасли са слабо застъпени главно поради слабата зърнено-фуражна база. Животновъдната продукция е два пъти по-малка от тази на растениевъдството.

Транспортът на Якоруда се осъществява по теснопътната жп. линия, по шосетата и черните пътища. Икономическите връзки на селището са оживени. За вътрешния и външния пазар се изнасят главно дървен материал, тютюн, картофи и други, а се внасят колониални и промишлени стоки, зърнени храни, зеленчуци, грозде и други. Независимо от значителните икономически връзки на Якоруда с Пазарджишки окръг неговата обща икономическа гравитация е насочена по-вече към Разлог, за което допринасят редица исторически и традиционни обстоятелства.

В съвременното икономическо развитие на Якоруда важна роля играе неговото население и по-точно трудовите му ресурси. В края на XIX в. според изчисленията на В. Кънчев с. Якоруда е имало към 4500 ж., много от които поради граничното положение на селището

са се изселвали в свободните райони на България.¹ След Освобождението (1912 г.) и Първата световна война броят на населението се увеличил във връзка с новите общественно-икономически условия, които се отразяват благоприятно върху развитието на селището. Безогледната експлоатация на горите създавала все пак сносен поминък на местните жители, общият брой на които от 3828 души през 1920 г. се увеличава на 5291 ж. през 1946 г. Приведените по-долу данни подробно илюстрират динамиката на населението в разглежданото селище.

Брой и прираст на населението в с. Якоруда

Година	Брой на населението ²	Период, години	Абсол. прираст за периода	Средногодишен действителен прираст (%)	
				Якоруда	страната
1920	3828	1921—1926	322	16,1	
1926	4150			12,2	20,4
1934	4572	1927—1934	422		
1946	5291	1935—1946	719	12,2	14,2
1956	5507	1947—1956	216	4,1	12,1
1963	5603	1957—1963	106	3,2	8,2

Вижда се, че за 43 години населението на с. Якоруда се е увеличило близо с 50%. Средногодишният действителен прираст за периода 1921—1926 г. е бил 16,1%. По-късно, особено през годините на народната власт, той значително намалява. Този процес е резултат на значителното снижение на естествения прираст, а така също на помасовото изселване, тъй като съществуващите поминъци не са в състояние да осигурят работа за всички трудоспособни хора. Поради това и много от жителите на Якоруда търсят препитание другаде в страната. Само за периода 1957—1962 г. са се изселили 365 души, а са заселили 126 души главно поради женитби или преселвания на семейства от отдалечените планински селища.

За икономическото развитие на селището са от значение броят, възрастовият състав и разпределението на трудовите ресурси по отрасли.

От подробната анкета, която проведохме към 1. X. 1963 г., се установи, че общият брой на населението е 5603 души. Възрастовата структура на населението на Якоруда, както се вижда от таблицата, е нормална. Това се дължи на обстоятелството, че изселванията се извършват от всички възрасти. Много често явление е цели семейства да напускат Якоруда.

Съотношението между мъжете и жените е почти поделено. По брой ражданията на момчета надвишават малко този на момчетата — закономерност, която е характерна за България. За някои години тази

¹ Кънчов В., Македония. Етнография и статистика, С., 1900, стр. 195.

² Данните са взети от сборниците на официалните преброявания в България.

Възрастов състав на с. Якоруда (към 1. X. 1963 г.)

Възраст групи	Години														Всичко	
	0—5	6—10	11—15	16—20	21—25	26—30	31—35	36—40	41—45	46—50	51—55	56—60	61—65	66—70		над 70
Мъже	268	272	277	247	232	222	223	201	152	137	168	147	115	64	93	2818
Жени	265	252	236	238	207	210	237	208	171	134	125	131	127	84	160	2785
Общо	533	524	513	485	439	432	460	409	323	271	293	278	242	148	253	5603

разлика е по-голяма. Така например броят на момчетата през 1948 г. е 55 срещу 35 момичета, през 1956 г. — 64 срещу 42. Във възрастовите групи над 60 г. обаче броят на жените е значително по-голям, което показва, че те доживяват до по-дълбока старост. Анкетата показва, че столетници няма, но най-старите (от 93 до 95 г.) са жени. Трябва да се има пред вид, че за намаляване броя на мъжете от тази възраст са оказали влияние дадените жертви по време на Балканската и Първата световна война.

От цялото население на Якоруда 3234 д. са в трудоспособна, а останалите 2369 д. в нетрудоспособна възраст. Броят на мъжете в трудоспособна възраст надвишава със 174 д. този на жените, а в нетрудоспособна възраст преобладават жените — със 141 д. повече. Това се дължи на обстоятелството, че трудоспособната възраст на жените е от 16 до 55 г., а при мъжете — до 60 г. Трябва да отбележим, че значителна част от населението в трудоспособна възраст е неактивно.

Население в трудоспособна възраст за 1963 г.

Пол	Всичко		Активни		Неактивни	
	брой	%	брой	%	брой	%
Мъже	1704	100	1430	83,9	274	16,1
Жени	1530	100	1015	66,4	515	33,6
Общо	3234	100	2445	75,6	789	24,4

От данните се вижда, че 75,6% от населението в трудоспособна възраст е активно, а останалото — 24,4% — неактивно. При подробен анализ се установява, че 515 д., или около 65% от неактивното население, са жени. Половината от тях са майки с малки деца, които временно не се включват в общественнополезна работа. Неактивното мъжко население е 274 д. То се състои главно от учаци се и

войници. Ако се изключат войниците, тогава относителният дял на неактивното мъжко население в трудоспособна възраст ще намалее значително. Повечето от учащите се са мъже. На тези категории от населението — майки с малки деца, болни, войници и учащи се — не може да се разчита в производството освен някое частично участие в селскостопанска, строителна или друг вид работа по време на ваканции или отпуски. Около 80 жени са в трудоспособна възраст, но не участвуват в общественополезен труд, а се водят като домакини. В същност при сегашните условия липсват възможности да се оползотворява техният труд. Необходимо е да се има пред вид от местните органи за включване в производството и на тази част от неактивното трудоспособно население. Освен това при организиране на достатъчно детски домове и ясли могат да се включат на работа и част от майките с малки деца.

В селскостопанското производство участвуват 195 д. от нетрудоспособна възраст — главно пенсионери. От тях 160 са мъже, а само 35 — жени. По такъв начин активното население на с. Якоруда се увеличава на 2640 д., от които 1590 мъже и 1050 жени. В някои производствени процеси участвуват и други от нетрудоспособна възраст. Така например при прибирането на тютюна, който, макар и да се отглежда на ограничени площи, се използва трудът на повече членове от семейството — ученици, пенсионери, майки с малки деца. Това е резерв от работна ръка, който може да се използва само при прилагане на семейния акорд на работа.

През годините на народната власт в структурата на активното население настъпиха съществени изменения. Обикновено по-голяма част от активното население в селата на нашата страна е заето в селското стопанство — средно над 70%. В някои селски селища в зависимост от икономическите и природните условия обаче започна развитието и на някои промишлени отрасли, което внесе промени в професионалния състав на населението.

В Якоруда, както вече се спомена, се създаде промишленост, която пое на работа 27,9% от активното население на селото. В сравнение с нашите градове по отношение на заетото активно население в промишлеността за 1956 г. Якоруда, въпреки че е село, има по-висок процент от 47 града.¹ Значителна част от работната ръка е заета и в другите отрасли: в транспорта — 4,0%, строителството — 3,6%, търговията — 3,8% и в извънматериалното производство — 8,3%. Данните от таблицата на стр. 57 по-конкретно свидетелствуват за заетостта по отрасли.

В селското стопанство работят 52,4% от активното население, т. е. по-малък относителен дял от редица селскостопански градове у

¹ Велчев, Ив., По въпроса за функционалната структура на градовете в България с оглед на тяхната класификация, Год. Соф. у-т, т. 56, кн. 3, С., 1963, стр. 294—299.

нас: Кнежа, Кула, Луковит, Банско и др. Трябва да се има пред вид, че заетите в селското стопанство и по-точно в растениевъдството поради малката снабденост с обработваема земя и характера на отглежданите култури не уплътняват по-голяма част от дните през годината. Така през 1962 г. средно на кооператор, работещ в растениевъдството, се падат 108 отработени човекодни. Ясно е, че това е недостатъчно перо за получаване на необходимите средства за живеене. По тези причини някои от членовете на кооперираните домакинства, предимно мъжете, постъпват на работа в промишлеността, повечето в дървообработването или другаде извън Якоруда.

Разпределение на активното население по отрасли за 1963 г.¹

Отрасли	Мъже		Жени		Общо	
	брой	%	брой	%	брой	%
Селско стопанство	532	33,5	852	81,2	1384	52,4
Промишленост	675	42,4	60	5,7	735	27,9
Строителство	95	6,0	—	—	95	3,6
Транспорт и съобщения	94	5,9	12	1,1	106	4,0
Търговия и снабвяване	74	4,7	27	2,6	101	3,8
Извънматер. произв.	120	7,5	99	9,4	219	8,3
Всичко	1590	100,0	1050	100,0	2640	100,0

От данните в таблицата е ясно, че в селскостопанското производство и особено в растениевъдството участвуват предимно жени, а в промишлеността — мъже. И това е съвсем естествено, като се има пред вид характерът на промишленото производство в с. Якоруда. Известно е, че както жените, така и пенсионерите имат по-малки възможности за физически труд, отколкото мъжете в трудоспособна възраст. А от данните в таблицата се вижда, че най-голямата част от активното мъжко население е на работа в промишлеността — 42,4%, докато в селското стопанство — 33,5%, където са включени всички активни пенсионери. Ако изключим последните, тогава относителният дял на заетите от трудоспособна възраст мъже в селското стопанство ще се намали на 22,9%. В строителството работят изключително мъже, в транспорта и съобщенията от 106 д. само 12 са жени, в търговията

¹ В селското стопанство сме включили и заетите в горското стопанство по лесокултурните мероприятия. Броят на ангажираните от Якоруда е малък, и то предимно от състава на жените. Освен това в селското стопанство сме включили и тези, които работят в промишлените предприятия на ТКЗС, с което работната ръка на селското стопанство натежава повече.

и снабдяването от 101 жени са 27 д., а в извънматериалното производство броят на мъжете малко надвишава този на жените.

При проследяване на възрастовия състав на активното население в трудоспособна възраст по отрасли се констатира някои различия в разпределението. Активното мъжко население от 16 до 40 г. е повече от това на възраст от 41 до 60 г. В селското стопанство обаче участвуват почти по равно и от двете групи възраст. Не е така в останалите отрасли. При тях разпределението е 2:1 в полза на групата възраст от 16 до 40 г., т. е. от по-младото поколение малко отиват на работа в селското стопанство. След време (15—20 г.) относителният дял на мъжкото население ще намалее, тъй като по-възрастните селскостопански работници не ще могат напълно да се подменят от по-младите, които понастоящем в по-голямата си част работят извън селското стопанство.

Накрая следва да се отбележи, че основната част от активното население намира препитание в самото селище, в което особено добре е развит дърводобивът. Обаче дърводобивният район на Якоруда е ограничен и не може да поеме на работа много работници. Затова около 80 д. работят в горските стопанства по дърводобиването във Велинградско, Санданско, Петричко и другаде. Поради естеството на работа обикновено те са откъснати от семействата си. Прибирането на това активно население на постоянна работа в Якоруда и в по-близко разположени промишлени обекти е една назряла проблема за разрешаване. Кооперирането на ТКЗС с местното горско стопанство от началото на 1964 г. е положителна стъпка към разрешаване на проблемата за ангажираността на трудовите ресурси. Но за да се осъществи тази задача напълно, необходимо е да се открият в Якоруда такива промишлени предприятия, които да поемат и незаетата женска работна ръка.

От изложението се вижда, че през годините на народната власт в с. Якоруда се създаде значителна промишленост, която по стойностната си продукция е по-голяма от тази на селското стопанство повече от 5 пъти. По отношение на работната ръка в промишлеността са заети 27,9% от активното население. По тези два икономически показателя Якоруда се приближава и надминава много наши градове. В благоустрояването на селището — сгради, главна улица, отдавна проведена електрификация (1933 г.) и водоснабдяване, канализация, както и в добрата организация на комуналните услуги, в културните прояви и пр. също така се наблюдават градски черти. Същевременно възникват и много проблеми, разрешаването на които ще допринесе за още по-бърз икономически подем на Якоруда. Като имам пред вид изложеното дотук, макар и в кратка форма, намирам за правилно на село Якоруда да се признаят правата на градско селище.

LES RESSOURCES DE MAINS-D'ŒUVRE AU VILLAGE DE JAKOROUDA ET LEUR EMPLOI

Zdravko Borissov

(Résumé)

De l'enquête accomplie en 1963 on a établie que la population de Jakorouda s'élève à 5,603 habitants dont 3,234 sont capables de travailler, 75,6% de ceux-ci sont occupés par un travail actif. L'autre partie de la population qui ne travaille pas activement se compose surtout de femmes. La population qui n'est pas capable de travailler activement s'occupe d'agriculture. La répartition de toute la population active, d'après les différentes branches de travail diffère de celle des autres villages de la région 52,4% sont occupés dans l'économie rurale — c.-à-d. moins que certaines de nos villes; 27,9% — dans l'industrie; 3,6% dans le bâtiment; 4,0% dans les transports; 3,5% — dans le commerce et 8,3% ne travaillaient pas dans production de biens matériels. Le taux des femmes est plus élevé dans l'économie rurale, et dans l'industrie les rôles sont renversés. Le problème de la pleine utilisation de la main-d'oeuvre, surtout féminine, se pose actuellement.